

Europeiska Logopeddagen
2017

Stroke, Parkinsons sjukdom, MS...

- hur påverkas talet vid neurologisk sjukdom eller skada?

Ellika Schalling, universitetslektor, leg logoped, med dr
Enheten för logopedi, Karolinska Institutet
Funktionsområde logopedi, Karolinska universitetssjukhuset

**Karolinska
Institutet**

KAROLINSKA
Universitetssjukhuset

INNEHÅLL

- Tal, språk och kommunikation
- Tal- och språkstörningar, orsaker, symtom och konsekvenser
- Vad kan logopeden bidra med?
- Annat stöd för personer med tal- och språkstörning
- Tid för frågor!

KOMMUNIKATION

INFORMATION

men också...

INTERAKTION

VI HAR MÅNGA SÄTT ATT KOMMUNICERA t ex...

tal

skrift

日本語辞典
KANJI
にほんごじてん
HIRAGANA
ニホンゴジテン
KATAKANA

ABC...

teckenspråk

mimik

gester

SPRÅK

- "Språk" - ett gemensamt sätt att uttrycka oss inom en grupp
Finns ca 7 000 olika språk i världen
(svenska, engelska, arabiska, mandarin....)
- Ett symbolsystem för att förmedla information
- oavsett uttryckssätt...

SPRÅK

Att använda språk handlar om...

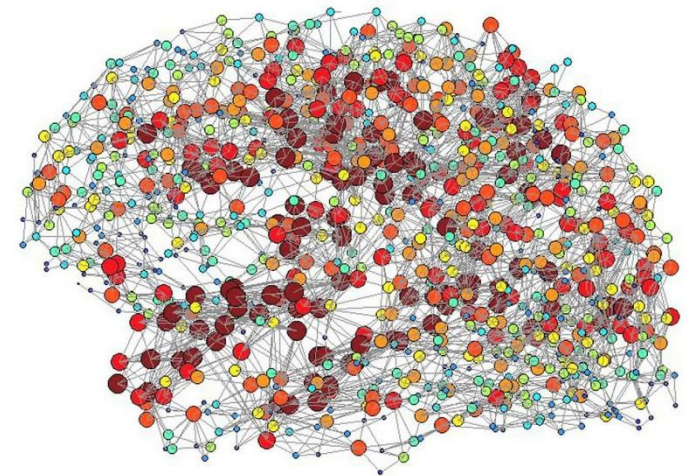
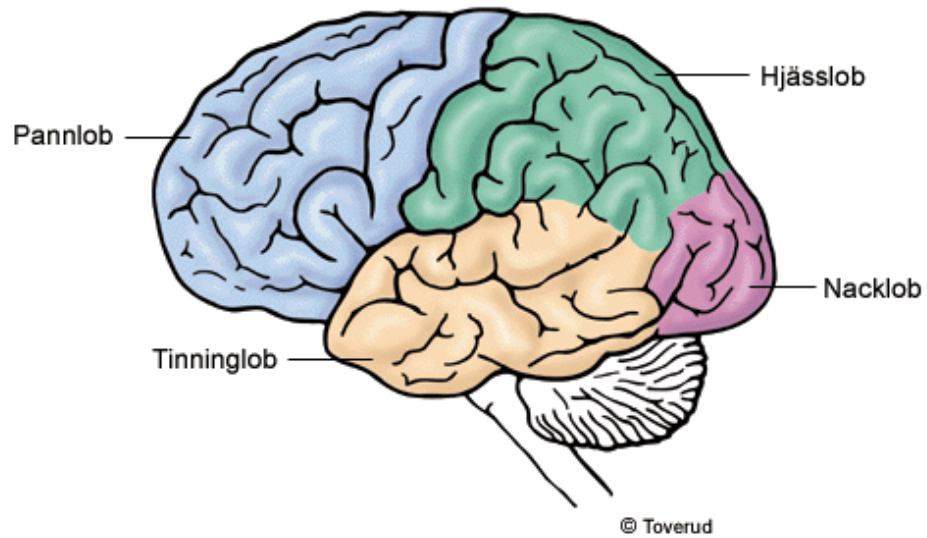
- att *producera språk*, t ex tala (eller skriva)

- att *förstå språk*, t ex lyssna (eller läsa)

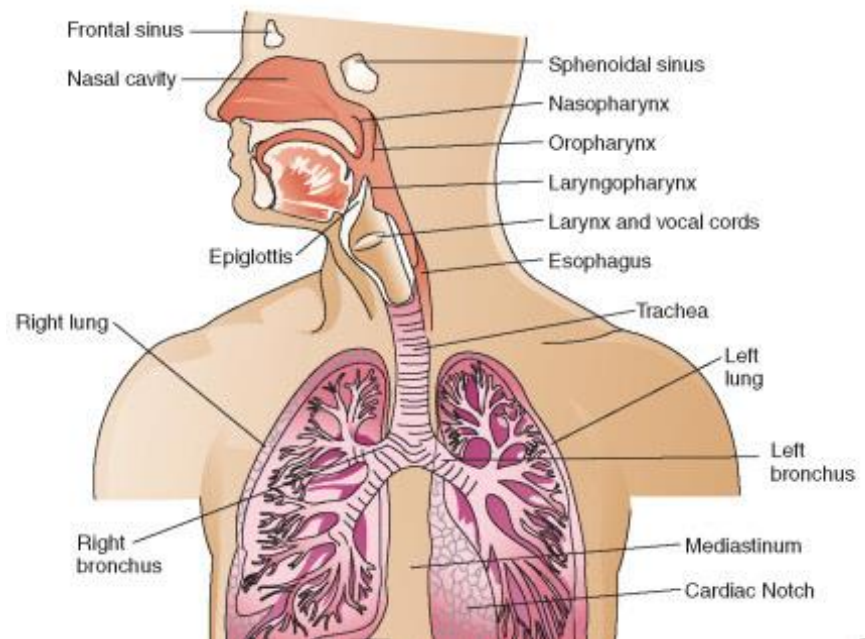
SPRÅK

TAL

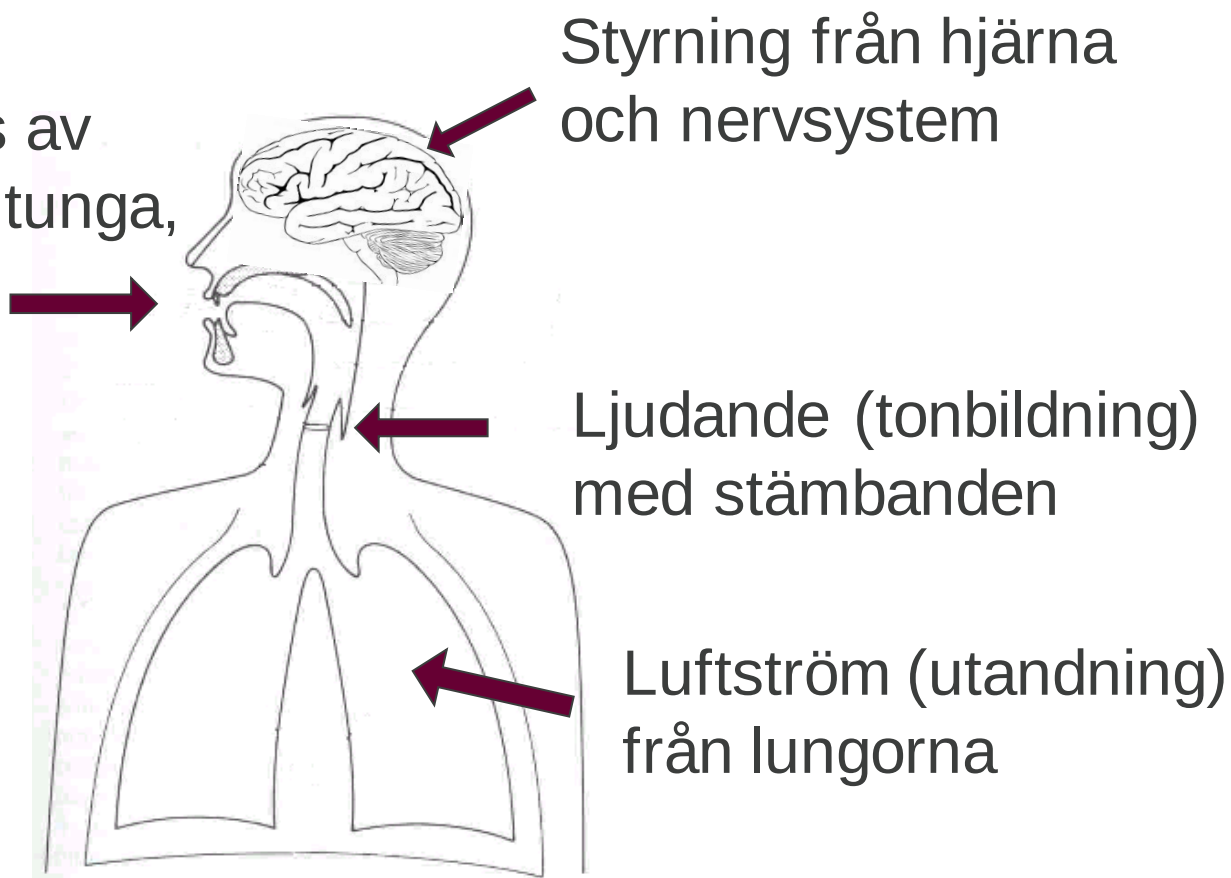
Produktion av språkljud

- "uttalet" av ord, fraser, meningar....

HUR GÅR DET TILL ATT TALA?

Språkljuden formas av rörelserna i läppar, tunga, käke

TAL- OCH SPRÅKSTÖRNINGAR VID NEUROLOGISK SJUKDOM ELLER SKADA

SPRÅKLIG STÖRNING → AFASI
språk

TALSTÖRNING → DYSARTRI
tal

ORSAKER TILL FÖRVÄRVADE TAL- OCH SPRÅKSTÖRNINGAR

- **stroke**
- **skallskada**
- **hjärntumör**
- **infektion i hjärnan**

fler orsaker till tal- och språkstörningar...

- **Neurologiska sjukdomar**
 - Parkinsons sjukdom
 - Multipel skleros (MS)
 - Amyotrofisk Lateral Skleros (ALS)
 - m fl..

- **Demenssjukdom**
 - Alzheimers sjukdom
 - Frontallobsdemens
 - Multiinfarktdemens
 - m fl

AFASI (DYSFASI)

från grekiskans *a-* (*utan*) - *phásis* (*tal*)

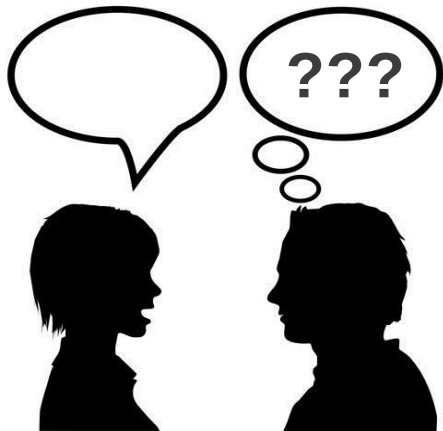
Förlust eller störning av språkliga funktioner efter en förvärvad hjärnskada

HUR VANLIGT ÄR AFASI?

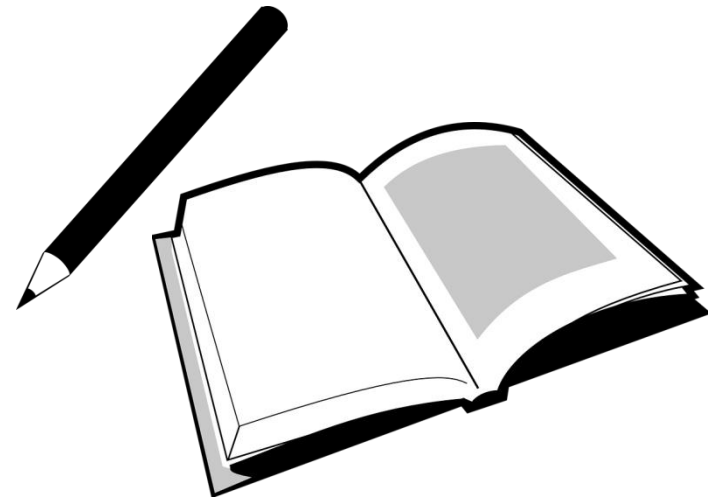
- Ungefär 30 000 personer drabbas av stroke varje år i Sverige (Riksstroke 2012)
- Av strokedrabbade får ungefär **10 000 afasi** varje år (ca 1/3 av strokedrabbade)
- Litet mindre än hälften har kvarstående afasi efter ett år

VILKA SYMTOM KAN MAN FÅ VID AFASI?

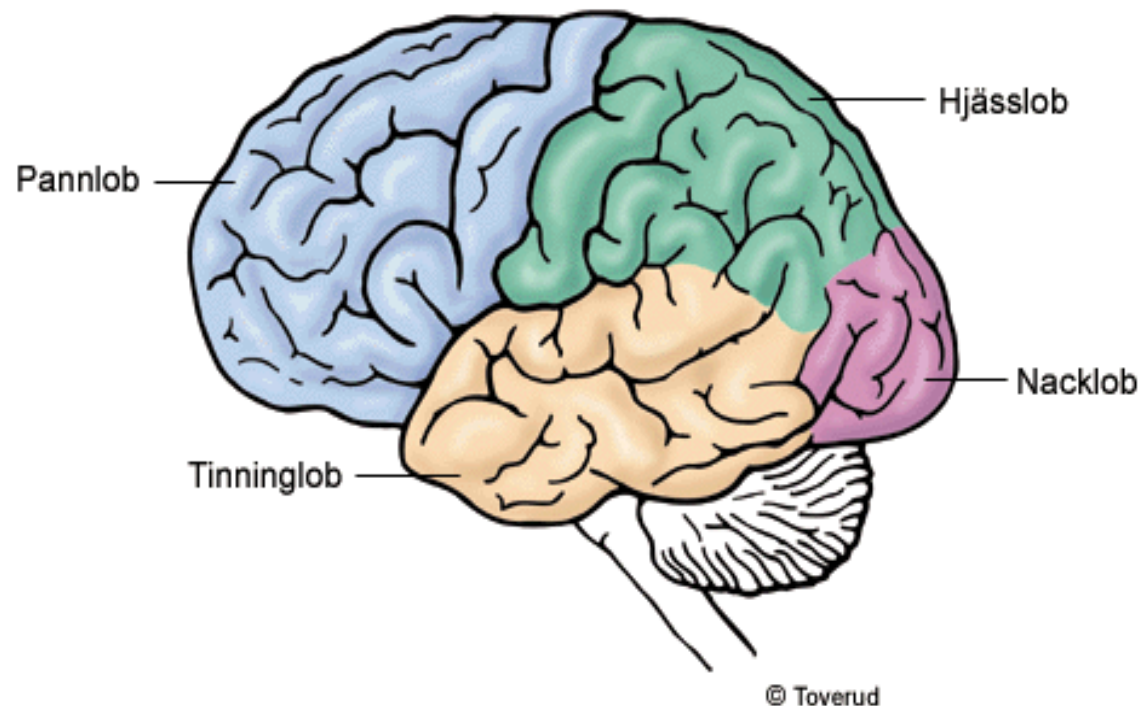
- Svårare att hitta ord
- Svårare med grammatik
- Svårare att förstå språk

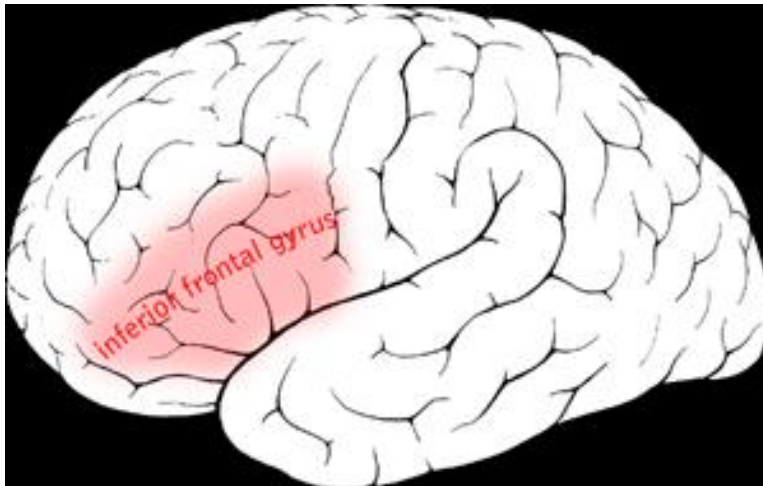
- Svårare att läsa och skriva

OLIKA TYPER AV AFASI BEROENDE PÅ VILKET OMRÅDE I HJÄRNAN SOM SKADATS

SKADOR I FRÄMRE DELAR AV HJÄRNAN

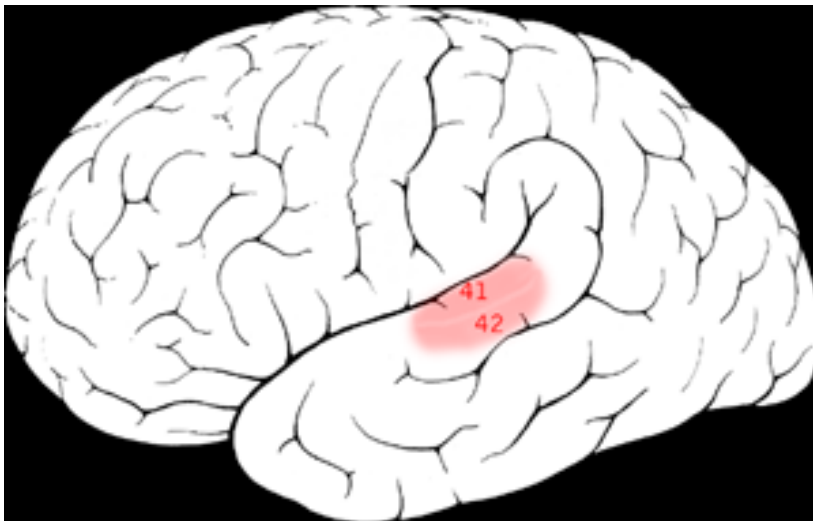

bra språkförståelse

men

"icke-flytande" tal
svårt *producera* språk
svårt benämna
svårt repetera
svårt med grammatik
entonigt, hackigt tal

SKADOR I BAKRE DELAR AV HJÄRNAN

Svårare att *förstå* språk

men

"flytande tal"

utbyten av ljud och ord

betydelselöst tal ("jargong")

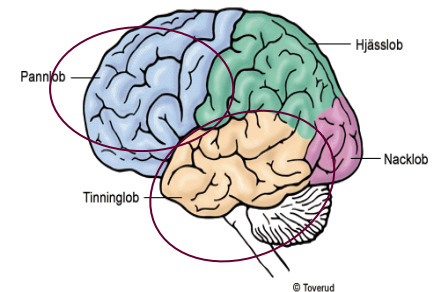
svårt säga vad saker heter

svårt hitta ord

svårt repetera

Sammanfattning

- Afasi är en förvärvad *språk*störning
- Minst 10 000 personer drabbas varje år i Sverige
- Afasisymtom kan vara svårigheter att tala och förstå, läsa och skriva
- Hjärnskada i olika delar av hjärnan ger olika symtombild
- ”främre skada”: språkförståelse god, svårt att prata
- ”bakre skada”: språkförståelse dålig, flytande men betydelsefattigt tal

TAL- OCH SPRÅKSTÖRNINGAR VID NEUROLOGISK SJUKDOM ELLER SKADA

SPRÅKSTÖRNING

AFASI
språk

TALSTÖRNING

DYSARTRI
tal

DYSARTRI (ANARTRI)

från grekiskans *dys*, “nedsatt/störd”
och *arthrosis*, "artikulation"

störning eller förlust av talfunktion

HUR VANLIGT ÄR DYSARTRI?

Ungefär 30 000 personer drabbas av stroke varje år i Sverige (Riksstroke 2012)

- Av strokedrabbade får ungefär **15 000 dysartri**
(ca 1/2 av strokedrabbade)

Ungefär 20 000 lever med **Parkinsons sjukdom** i Sverige

- Ca 90 % har någon påverkan på **talet (och rösten)**

Ungefär 18 500 lever med multipel skleros, **MS** i Sverige

- Ca 40-50 % har någon påverkan på **talet (och rösten)**

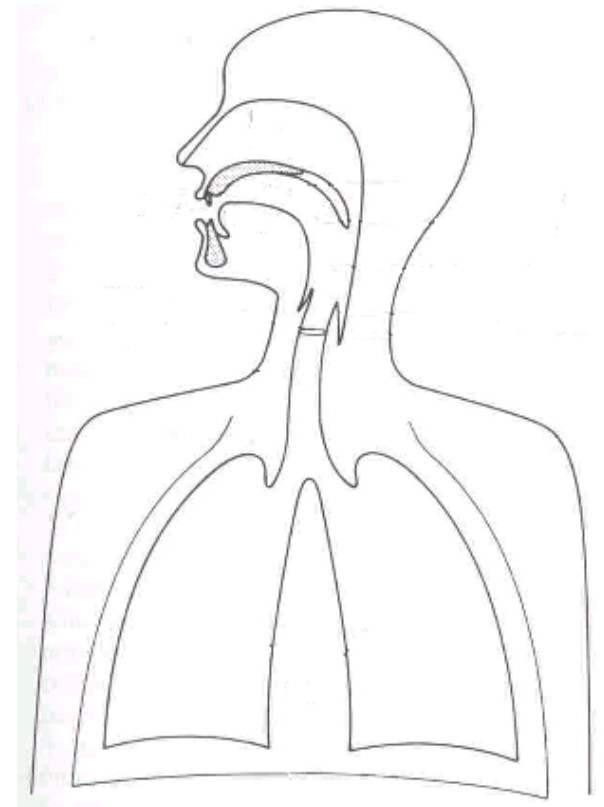
Ungefär 150 000 personer lever med **demenssjukdom**

- många har någon påverkan på talet

DYSARTRI

Avvikelser i hastighet, kraft, räckvidd, precision och koordination av talrörelser (dysartri)

Skada eller bristande funktion i en eller flera nivåer som ingår i talproduktion

VILKA SYMTOM KAN MAN FÅ VID DYSARTRI?

t ex...

Svårare att **uttala ord** tydligt

Svårare att tala med normal **röststyrka**
(och röstkvalitet)

Svårare att tala med normalt **taltempo**

Svårare att variera **satsmelodin**

Svårare **för andra att förstå** vad man säger
(nedsatt förståelighet)

OLIKA TYPER AV DYSARTRI

Olika talsymtom (kombinationer av talsymtom) mer framträdande vid olika typer av dysartri

- ofta relaterat till bakomliggande sjukdom

Vid dysartri vid Parkinsons sjukdom t ex vanligt att ha....

- nedsatt röststyrka
- skrovligare/hesare röst än tidigare
- otydligt uttal
- svårigheter att styra taltempot (snabbt)
- svårigheter att "sätta igång" talet
- entonigt tal

Vid dysartri efter stroke t ex vanligt att ha....

- Otydligt uttal
- ”pratar i näsan”
- Hes röst
- Svårt få luften räcka till
- Entonigt tal

Vid dysartri vid MS t ex vanligt att ha....

- Otydligt uttal
- "Skanderande tal"
 - förändrad talrytm
 - utdragen betoning
- Svårt få luften räcka till
- Hes, ansträngd röst

Sammanfattning

- Dysartri är en *ta*/störning
- Ca 15 000 personer får dysartri efter stroke varje år i Sverige
- Många som drabbas av neurologisk sjukdom får dysartri
- Talet kan t ex bli otydligt, rösten kan bli svag, taltempot kan bli förändrat...
- Olika symtom beroende på bakomliggande orsak/sjukdom

VAD KAN TAL- OCH SPRÅKSTÖRNINGAR FÅ FÖR KONSEKVENSER?

Svårare att tala och förstå tal/språk, svårare läsa och skriva

- *kan* leda till
minskad aktivitet och kommunikativ delaktighet

VAD ÄR KOMMUNIKATIV DELAKTIGHET?

“kommunikativ delaktighet” är att ta del i livssituationer där det sker ett utbyte av kunskap, information, idéer och känslor
(Eadie, 2006)

Finns inte så mycket kunskap om begränsning
av kommunikativ delaktighet än...

Enkätstudie om självupplevda symtom, konsekvenser och erhållna insatser vid Parkinsons sjukdom

(Schalling E, Johansson K & Hartelius L, submitterad, 2017)

Syfte:

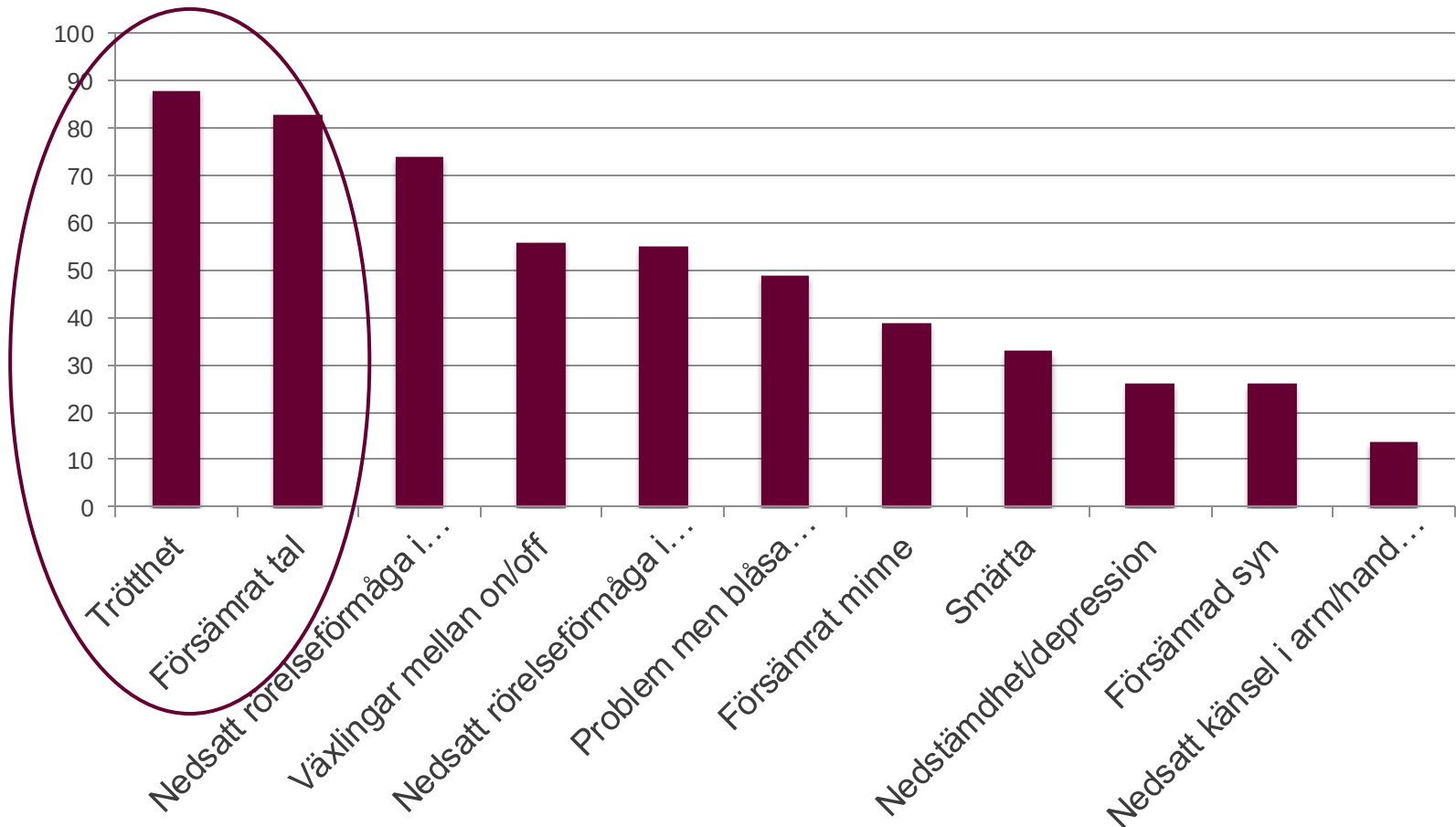
Inhämta aktuella uppgifter om självupplevda symtom och besvär v g tal och kommunikation vid Parkinsons sjukdom

- konsekvenser och strategier

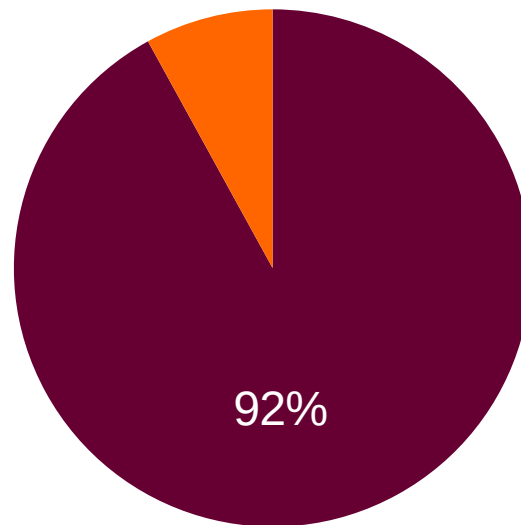
188 deltagare med Parkinsons sjukdom

Vilka är de största problemen du upplever på grund av Parkinsons sjukdom?

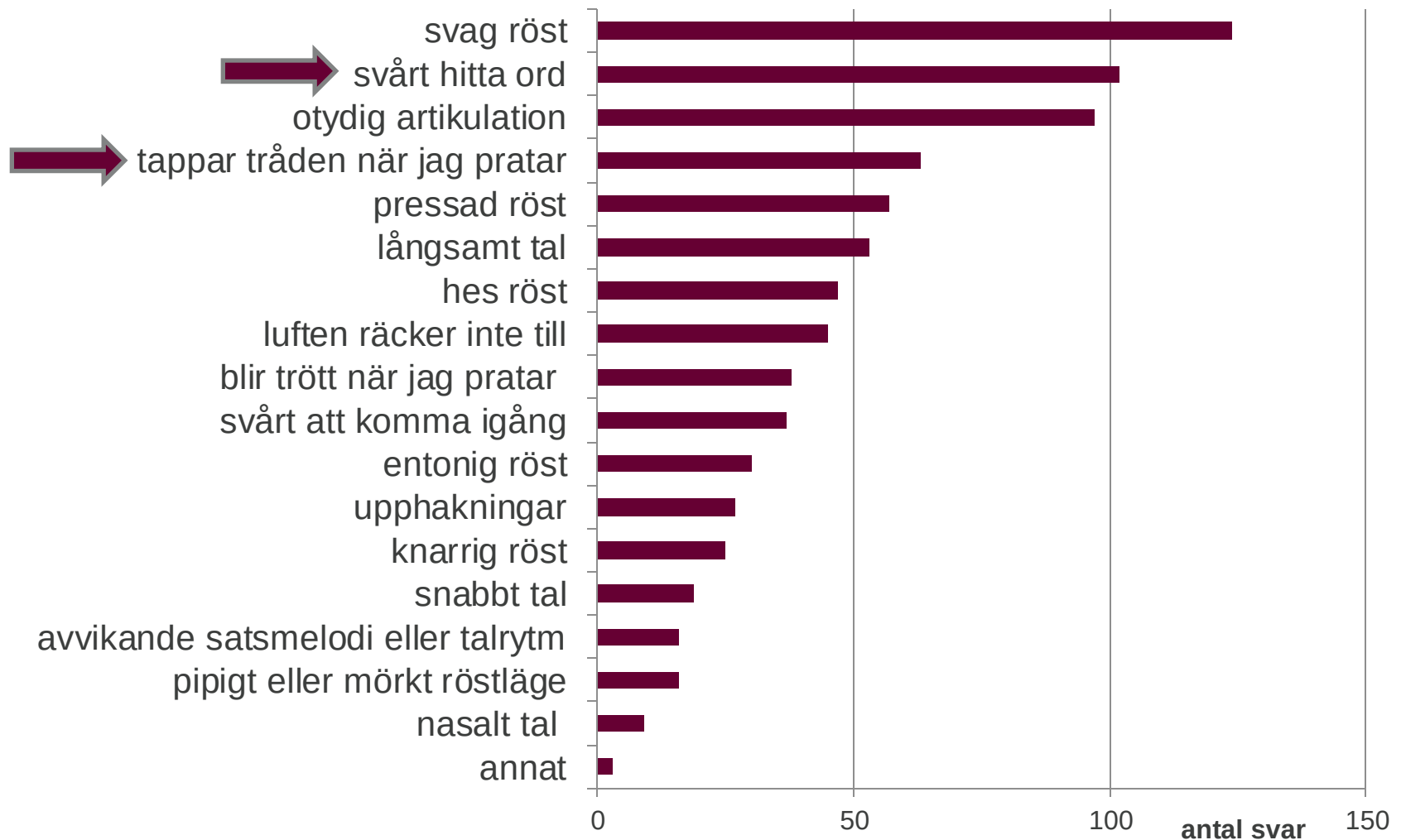
antal svar

92,5 % uppgav minst ett symptom på tal- eller kommunikationssvårighet till följd av Parkinsons sjukdom

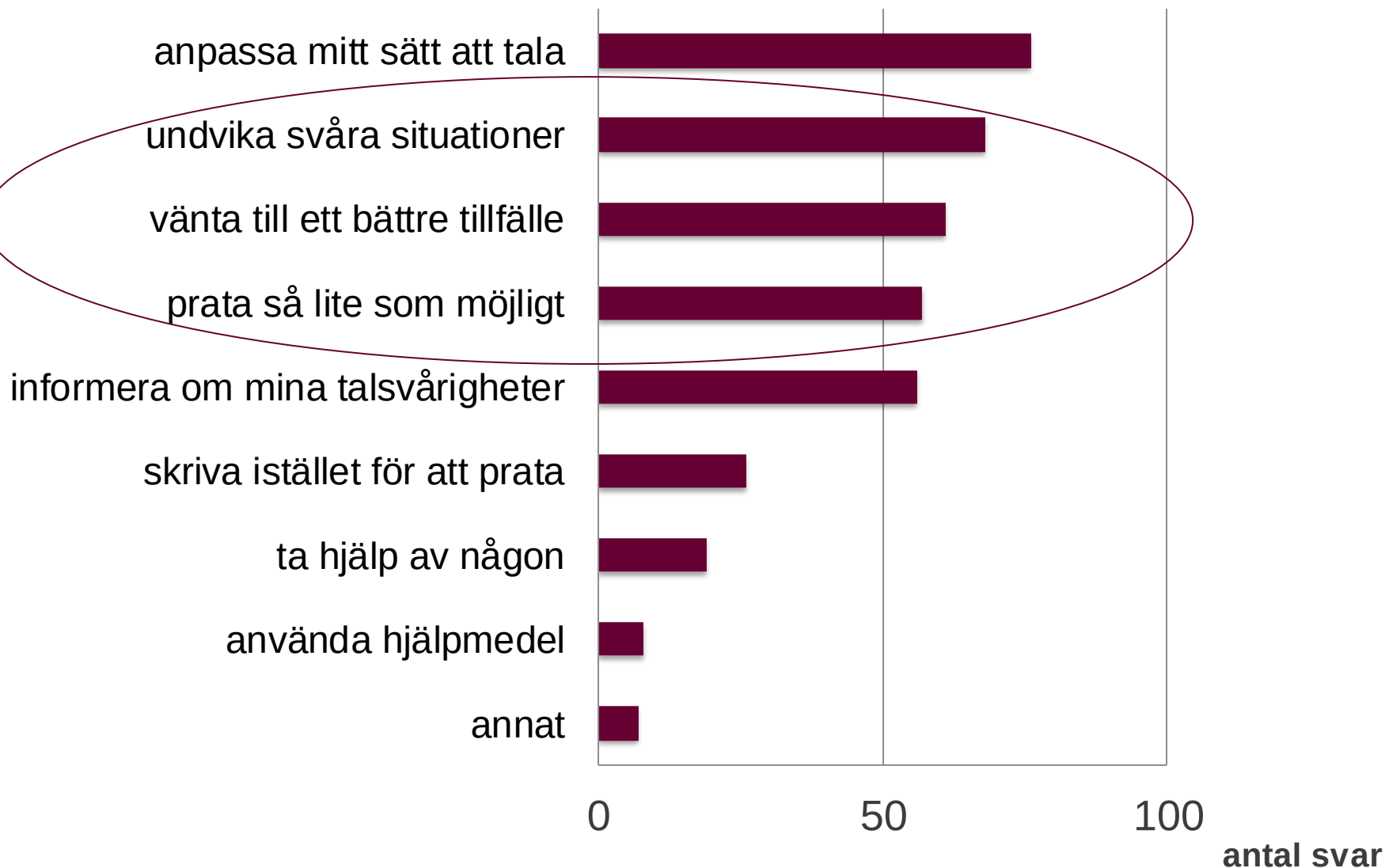
Har sjukdomen påverkat ditt tal på ett eller flera av följande sätt?

KONSEKVENSER?

- Arbete
- Familj
- Fritid
- Umgänge
- Genans över talet...

För att göra det lättarebrukar jag:

VAD KAN MAN FÅ HJÄLP MED AV LOGOPED?

UNDERSÖKNING AV TAL, SPRÅK OCH KOMMUNIKATION

Sjukdomshistoria

- Symtom och besvär
- Tidsförlopp
- "Tal- och språkkrav"
- Arbete, familj, fritid
- Andra sjukdomar och mediciner
- Hörsel, syn, mm

TEST

T ex

– Afasitest

hörförståelse

talat språk

skrivförmåga

läsförmåga

kommunikation och konsekvenser

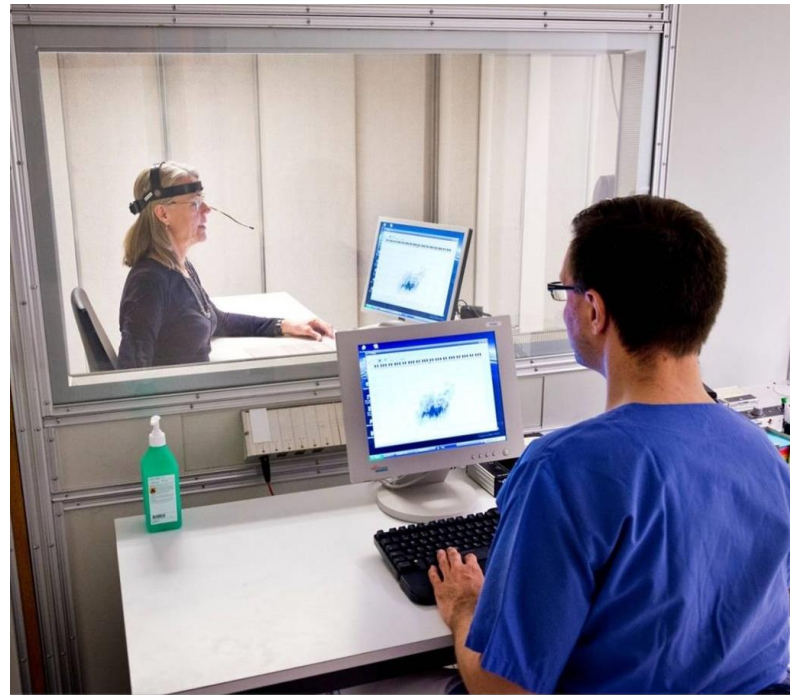

- Dysartritest

munmotorik, andning,
artikulation, intonation,
förståelighet, konsekvenser...

INSPELNING AV RÖST OCH TAL

- Ofta görs standardiserad inspelning
 - ljud
 - ord
 - meningar
 - berättande

Analys av logopeden

- Lyssnarbedömning
- Mäter olika aspekter av talsignalen

INSTRUMENTELLA UNDERSÖKNINGAR

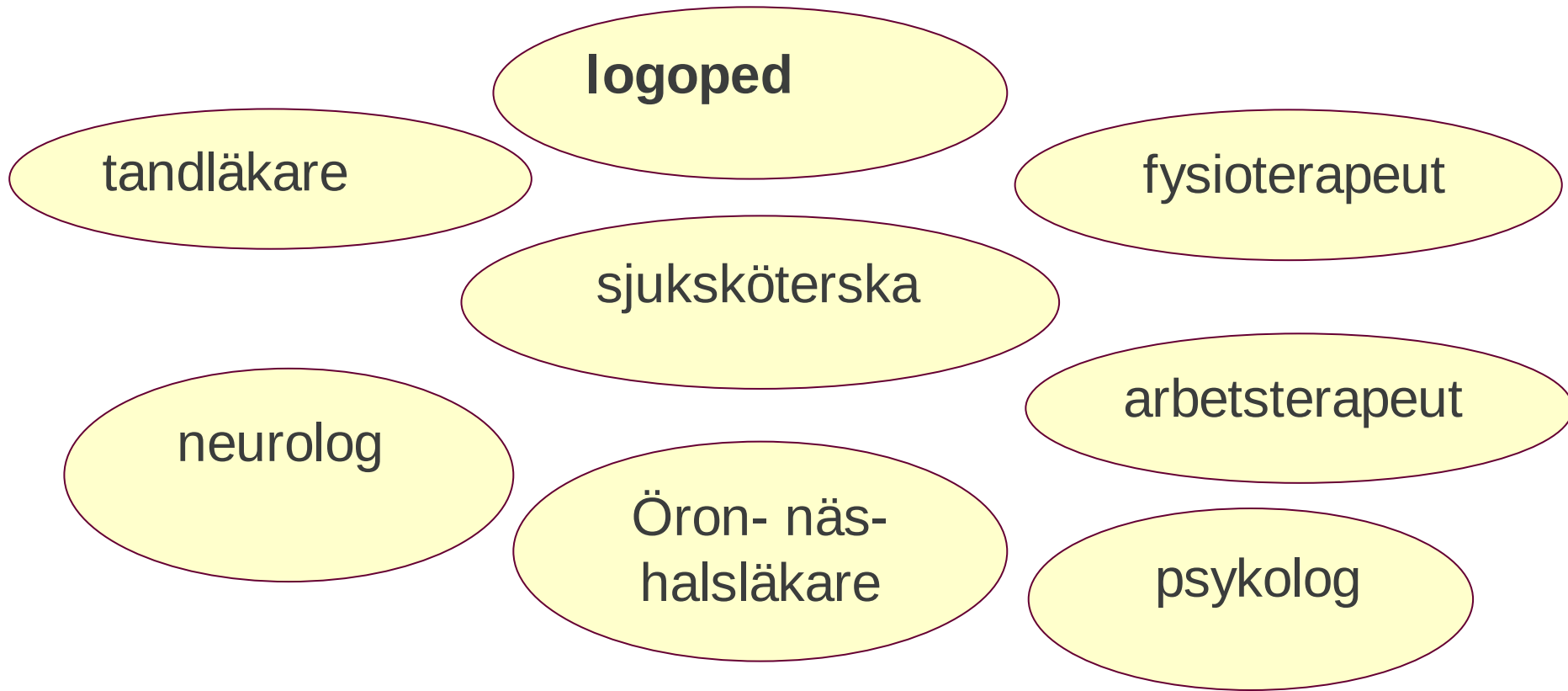
Text undersökning av stämbandsfunktion,
andningsfunktion, nasalering...

Ibland av logoped

- ibland av andra yrkesgrupper

SAMARBETE MED ANDRA YRKESGRUPPER

- diagnostik och behandling

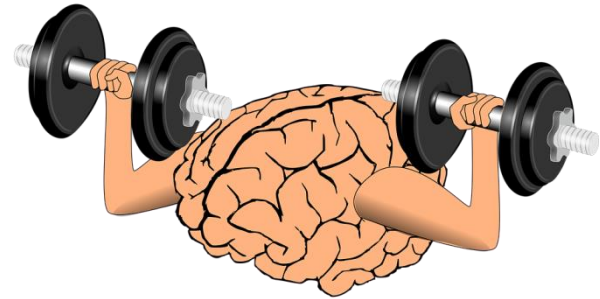
BEHANDLING AV TAL- OCH SPRÅKSTÖRNINGAR

- Träna för att förbättra funktion
- Kompensera för nedsatt funktion
- Minska begränsningar i kommunikativ delaktighet

AFASIBEHANDLING

Träning för att återfå funktion

- Språkförståelse
- Hitta ord
- Grammatik
- Berätta och samtala
- Läsa och skriva

Individuell träning eller

Träning i grupp

Datorträning

AFASIBEHANDLING

- träningsprogram

tex

- Intensive Language Action Therapy (ILAT) eller Constraint Induced Aphasia Therapy (CIAT)
- Flera timmar/dag i två veckor
BARA tal (inte gester, ritande eller annat stöd)
”kortspel”

”BEGRÄNSNING”, **INTENSITET** ÖKANDE SVÅRIGHET

GER TRÄNING AV SPRÅKLIGA FUNKTIONER RESULTAT?

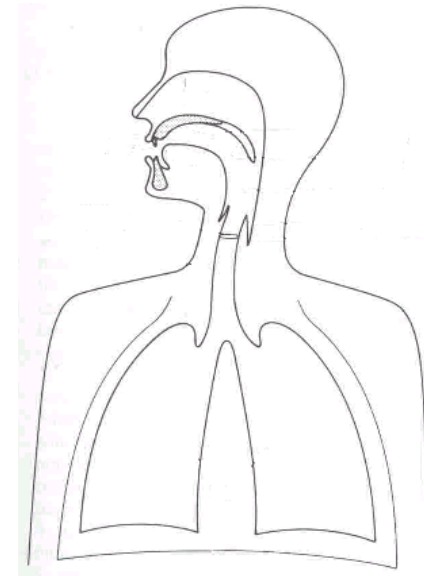
Flera sammanställningar av många studier visar att *intensiv* träning ger effekt!

Träning kan ge effekt även lång tid efter insjuknandet

DYSARTRIBEHANDLING

Träning för att förbättra funktion

- Träning av andningsmuskulatur
- Röstträning
- Artikulationsträning

Träning individuellt och i grupp

INSATSER FÖR ATT GÖRA TALET LÄTTARE ATT FÖRSTÅ

Förbättra *förståelighet*

t ex

- Ändra talhastigheten
- Träna betoning, fraserings, pauser, intonation mm

DYSARTRIBEHANDLING

- träningsprogram

LSVT

- Lee Silverman Voice Training®

Program utvecklat för personer med Parkinsons sjukdom av logopeder i USA.

Positiva effekter påvisade i en rad studier

Ges av logoped **med LSVT-utbildning/certifiering**

LSVT

Intensivbehandling!

16 behandlingar hos logoped under fyra veckor
(dvs 4 ggr/vecka i en månad)

Fokus på ökad röststyrka!

LSVT

Övningar enligt program:

- 1) Öva upp röststyrka och variation i röstläge
- 2) Använda starkare röst i övningar
 - korta yttranden, läsa, svara på frågor, samtala....
- 3) Hemuppgifter varje dag!
 - Öva i olika situationer utanför logopedkliniken

LSVT

Fokus på ökad röststyrka i behandlingen

- effekter på artikulation
- förståelighet
- andningsfunktion
- ansiktsmimik
- sväljning...

INSATSER FÖR ATT KOMPENSERA FÖR TAL- ELLER SPRÅKSTÖRNINGAR

- Bättre strategier för *kommunikation*
- Träning för kommunikationspartner

Afasi: "Supported conversation for adults with aphasia"
(Kagan 1998)

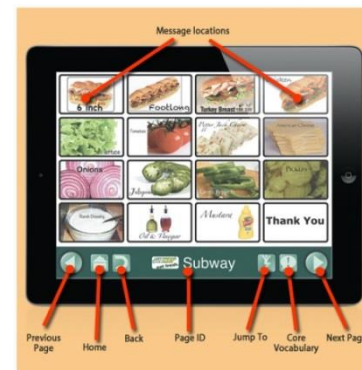
Dysartri: Partnerträning – samtalsstöd

- Modifiera miljön (buller, belysning mm)
- Välja bra tidpunkt och plats

INSATSER FÖR ATT KOMPENSERA FÖR TALSTÖRNINGEN

Kommunikationshjälpmedel

- från almanacka och bok med text och bilder till dator som pratar...

-Skrivhjälpmedel

-Bokstavstavla, dator, pratapparat...

HUR KAN JAG SOM ANHÖRIG ELLER VÄN STÖDJA PERSONER MED KOMMUNIKATIONSSTÖRNINGAR?

t ex...

Försöka ha gott om tid för samtal

Tala i kortare meningar (språkstörning)

Eget hörhjälpmedel?

Ta hjälp av papper och penna

HUR KAN JAG SOM ANHÖRIG ELLER VÄN STÖDJA PERSONER MED KOMMUNIKATIONSSTÖRNINGAR?

Anpassa omgivningen (buller, belysning, placering)

Välja bra tidpunkter för samtal (trötthet, mediciner mm)

Lära mig hur eventuellt kommunikationshjälpmedlet fungerar, hjälpa till att uppdatera

STÖD TILL PERSONER MED TAL- OCH SPRÅKSTÖRNING

– Taltjänst

Taltolkning för personer med röst-, tal-, språkskada

<http://habilitering.se/taltjanst>

tel: 08-123 351 20

– Teletal

Stöd av tredje person vid telefonsamtal

tel: 020-22 11 44

STÖD TILL PERSONER MED TAL- OCH SPRÅKSTÖRNING

Patientföreningar:

- Afasiförbundet med lokala föreningar
- Parkinsonförbundet med lokala föreningar
- Neuroförbundet med lokala föreningar

Frågor????